

Comunicació presentada a la XIV Sessió d'Estudis Mataronins (29 de novembre de 1997).

**Notícia sobre l'excavació del sector de la torre semi-circular de can Modolell (Cabrera de Mar).-**

per

Joan Bonamusa i Roura  
Rosa Isabel Garí i Lleixà  
Joan Francesc Clariana i Roig

a la memòria de l'amic  
Jordi Arenas i Clavell  
(+ 1 de juliol de 1998)

A principis del passat mes de juliol vam rebre la trista nova del traspàs del nostre admirat i estimat company i amic, en Jordi Arenas; notícia que per la seva transcendència no sols ens va consternar a nosaltres, sinó que consternà profundament a la nostra ciutat per la dimensió i vinculació que el mestre Arenas tenia en tants àmbits del món de la cultura mataronina.

D'en Jordi Arenas tothom coneixia la seva vàlua i el seu mestratge en facetes tan diverses com la pintura, l'escultura o la música coral, ja que en totes excel·lí, però nosaltres tinguerem la sort de tenir-lo al nostre costat en una faceta aparentment diferent, com és la del camp de la investigació arqueològica.

Arenas va ser un col.laborador assidu, militant actiu de la nostra Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme de Mataró; va entrar-hi a mitjans dels anys setanta arran d'un curset d'Arqueologia i va estar-hi vinculat fins al seu traspàs. Fonamentalment, va col.laborar activament en l'excavació del jaciment romano-medieval de Can Modolell, a Cabrera de Mar, on a més de ser un excavador com qualsevol altre, va realitzar els dibuixos de més entitat artística, tant d'elements arquitectònics com de peces diverses. Aquesta tasca de realitzador gràfic la fer extensiva a d'altres jaciments excavats posteriorment. Bona part d'aquest treball s'ha donat a conèixer en innumbrables publicacions de tota mena i, d'una forma global, en l'exposició monogràfica titulada *Apunts i dibuixos d'arqueologia i patrimoni* que tingué lloc al Museu de Mataró el desembre '95 - gener '96, on es va poder constatar el seu alt nivell dins el camp específic del dibuix arqueològic.

A en Jordi Arenas aquesta tasca no li vingué de nou, ja que el seu interès pel passat

i en particular pel de Mataró, era inherent a la seva persona, doncs cal tenir en compte que ja havia format part de la Secció d'Història i Arqueologia del Museu Municipal de Mataró en el període de 1948 - 1950, interès que no havia abandonat mai com ho demostra la seva biblioteca i els bocins de ceràmica i d'altres materials que curosament guardava com a testimonis del seu profund mataronisme, interès que també posa de manifest en temes pictòrics.

En Jordi, pels qui vam tenir la sort de gaudir-ne, ha estat per nosaltres l'amic incondicional, el company de recerques i el mestre on emmirallar-nos; la seva irreparable pèrdua ens omple de tristor, però el seu record de goig per tot allò que ens ha deixat.

Jordi, descansa en pau.

(J.B.R.)



Fotografia: Sector de la "Torre Semicircular" de Can Modolell

## **Introducció.**

L'objectiu d'aquesta comunicació és donar una visió global sobre el jaciment arqueològic de can Modolell, essent la principal qüestió la cronologia, les diferents etapes constructives, l'evolució de les estructures i la seva ocupació, per la qual cosa el sector de la torre semicircular ens ofereix una de les estratigrafies més acurades que s'han localitzat fins ara. En tota actuació arqueològica, l'estudi dels materials i de l'estratigrafia tenen un caràcter purament instrumental, com a medi

d'entendre aquesta evolució del jaciment. No obstant, a can Modolell, alguns d'aquests materials, per la seva importància i transcendència en explicar la història del jaciment, seran objecte d'un estudi específic molt més pormenoritzat que en el seu moment es donarà a conèixer.

Cabrera de Mar, des de sempre ha estat un lloc de gran tradició arqueològica, amb nombroses troballes que van des del Neolític fins a l'Edat Mitjana. Destaquen les restes d'època Ibèrica, amb el poblat de Burriac, que pren el nom de la muntanya. D'època romana, tenim, entre altres, les restes de can Modolell, de les quals ens n'ocupem en la present comunicació. Pel que fa a l'època medieval el castell de Burriac ha esdevingut un dels símbols del Maresme-sud. En època romana, l'actual Cabrera de Mar, formava part del *municipium d'Iluro* (Mataró), que hom suposa que abastaria tota la part central del Maresme. La incorporació del jaciment de can Modolell a la seva història, ha vingut a enriquir-la notablement, per bé que la seva importància, com veurem, ultrapassa amb escreix l'àmbit comarcal. El jaciment arqueològic de can Modolell es troba situat en l'antiga propietat de la família Modolell, d'arrels molt antigues en aquesta població. La masia de can Modolell es troba situada al peu del camí de can Segarra, que porta fins al poblat ibèric de Burriac i que es troba a 500 metres en direcció nord.

Anteriorment al descobriment d'una àrula trobada a l'any 1974, poques referències teniem de l'existència de les ruïnes. Les referències físiques es limitaven a dues siluetes ovoides, d'unes sitges, impreses al talús eixit en obrir l'actual camí de can Segarra, així com la presència d'uns carreus en el mateix talús. De totes maneres, era coneguda, a l'indret, l'existència d'una sèrie d'enterraments descoberts a principis de segle en esplanar-se unes terres per al conreu en el que avui és l'hort de can Modolell. Les fonts escrites, però, eren més abundants, a més de la tradició oral existent a Cabrera de Mar, que sempre ha situat les ruïnes d'un temple en aquest indret. Coneixem un plànol de l'arquitecte Joan de Cabanyes, publicat a la *Geografia General de Catalunya* dirigida per Carreres i Candi, editada a començaments d'aquest segle. Aquest situa en aquest lloc les ruïnes del temple de Sant Joan. Així mateix, la memòria popular ha fet que es conservés el topònim de Sant Joan per al carrer que porta fins a l'indret. Paral·lelament a l'estudi de les restes arqueològiques, trobarem en arxius nombroses referències escrites i documents referents a aquest temple cristià.

### **Resum de les campanyes d'excavació.**

Una troballa furtiva, en la primavera del 1974, motivà l'inici de l'excavació. El lloc afectat fou el talús on es dibuixava la silueta de dues fosses. Afortunadament, el furtiu fou descobert a temps, poguent-se recuperar els materials per al patrimoni col·lectiu, entre ells una de les peces amb més valor documental de tot el jaciment: una petita àrula o ex-vot de marbre amb text mitraic, molt significativa per a la posterior interpretació del lloc. Davant les troballes, l'aleshores Conselleria Provincial de Belles Arts va delegar a la Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró, la prospecció i estudi de les restes arqueològiques, encara que en aquell moment ningú podia preveure la importància que després anirien assolint.

La importància i extensió del jaciment fou tal que les campanyes d'excavació es

perllongaren, de forma gairebé ininterrompuda, fins el 1985, quan es feu més aconsellable resguardar el que quedava i concentrar-se en l'estudi. Aquesta excavació i els estudis tiraren endavant gràcies a l'entusiasme i dedicació d'un equip de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró, que hi treballà de forma desinteressada, en uns moments en que l'arqueologia, a Catalunya, no havia assolit el grau de professionalització que té en l'actualitat. L'equip, fou dirigit des del 1974 i fins el 1981 per Joan Bonamusa, i del 1981 al 1985, pel mateix Bonamusa i per Rosa-Isabel Garí.

El mètode d'excavació emprat fou el sistema Laplace o de la quadrícula, que era el més utilitzat en aquell moment. Els materials exhumats es conserven al Museu de Mataró, així com tots els documents de treball de l'excavació.

En quant als estudis, destaca la memòria, inèdita, del sector nomenat del "Criptopòrtic", la qual senta les bases de tots els estudis posteriors. Com a treball de divulgació de caràcter global, podem esmentar l'opuscle realitzat el 1985 amb motiu de l'exposició commemorativa dels deu anys d'excavacions de can Modolell. S'han publicat estudis parcials en diversos llibres i revistes científiques, dels quals en donem referència a la bibliografia, i altres aspectes del jaciment que han estat objecte de comunicacions en congressos i trobades d'arqueologia.

No podem acabar aquest apartat sense fer un toc d'atenció sobre l'actual estat precari del jaciment. En aquests moments, el traçat del camí de can Segarra ha variat respecte al que hi havia en el moment de l'excavació, voltant-lo per la banda de llevant, i encara que això hagi significat d'entrada una major protecció, ja que ha quedat tot tancat, tapant-se el camí que passava pel mig, la banda del nou camí presenta algun perill.

### **Evolució històrica del jaciment.**

La seva gran extensió cronològica, que va des de l'època ibèrica fins a la baixa edat mitjana i la seva complexitat, fa que ho hagi estat pas senzill establir-ne l'evolució cronològica i donar les gran línies de la seva història. Resten encara per aclarir moltes incògnites entre les que es troba fins i tot la mateixa identitat de l'edifici: què eren exactament les estructures que el configuraven?. Resposta força difícil ja que una bona part del jaciment fou destruït ja fa anys. No obstant, atenent l'estratigrafia i l'estudi dels materials, podem dividir la seqüència històrica de can Modollell en les següents grans etapes:

1 - Etapa ibèrica, en la que forma part del poblat de Burriac.

2 - Etapa romana, caracteritzada per la successió de canvis i remodelacions en l'edificació:

a) Època fundacional, que podem situar en època d'August. Aquesta hipòtesi es fonamenta en el material trobat, sobretot, en la trinxera de fonamentació de la P-4 i sota el corresponent paviment, el qual podem situar a finals del període tardo-republicà.

b) Mitjans del segle I d.C. D'aquest moment queden trinxeres de fonamentació d'alguns antics murs ara inexistents i paviments. El material trobat sota aquests, i a les esmentades trinxeres de fonamentació, són datables a l'època de l'emperador Claudi; així hi hem documentat les formes Drag. 33, Drag. 24/25, Drag. 18 en ceràmica sigil.lata sud-gàllica.

c) Mitjans del segle II, en què es produeix una gran remodelació de tot l'edifici. La part més espectacular de les estructures i dels materials avui conservats pertanyen a aquest moment, que podem relacionar amb el culte mitraic, iniciat en un moment indeterminat. Hi trobem formes de sigil.lata africana: Lamb. 10 i Lamb. 9.

d) Baix Imperi. Moment datables des de finals del segle III fins els inicis del segle IV (?). Gran terraplenat que amortitza les edificacions anteriors, ignorant-se si es va produir un abandonament i quan (mitjans s. III?). Clariana i Jàrraga donen una cronologia més tardana (*Archivo Español de Arqueología*, núm. 63, pp. 330-344), així en el seu estudi identifiquen les formes: Hayes 76, Hayes 87 A, Hayes 99 i sobretot Hayes 93 B i Hayes 12, de les sigil.lates africanes. També, de les sigil.lates africanes C, les formes Fulford 27, i una forma de la sigil.lata xipriota la forma Hayes 2. Altres arqueòlegs, però, creuen que es tracta de formes semblants i daten aquest moment a finals del s. III com a molt antic i mitjans del V com a molt tard. Damunt el terraplenat, dins el qual s'hi troba una gran quantitat de materials de l'època anterior, s'hi bastí un edifici possiblement religiós. D'aquest moment pertany un fragment de vora d'ara d'altar paleocristià. Aiximateix, algun enterrament sembla que es podria relacionar amb aquest moment.

c) L'etapa medieval. Correspon al temple de Sant Joan, un grup de fosses i almenys un enterrament. El temple, de localització incerta, està documentat a partir de 1023. S'ignora si la resta d'enterraments pertanyen a les acaballes de l'Imperi o a l'Alta Edat Mitjana, i si estarien relacionades amb el primitiu temple paleocristià o amb el de Sant Joan. En iniciar-se l'excavació, a la cota superior, es varen documentar unes poques restes d'una edificació que, en un primer moment, es va pensar podrien correspondre al temple, hipòtesi actualment qüestionada. Les fosses i l'enterrament es podrien situar, a *grosso modo*, en el segle XII. El material més característic d'aquesta etapa és la ceràmica gris medieval, no trobant-se altres materials més moderns a la capa superficial. Coneixem també un document, datat a l'any 1393, que esmenta l'estat d'abandonament en el qual es trobava la capella de San Joan.

Fins aquí hem exposat, breument, la cronologia que ens dóna l'estudi dels materials i l'estratigrafia de can Modolell. En posteriors apartats farem l'estudi més detallat. Aquí hem de parlar altra vegada de la gran complexitat de l'excavació, dividida en varis sectors, la llarga durada de la mateixa, 10 anys, i fins i tot els diferents equips que hi han treballat. Malgrat la minuciositat i la cura dels arqueòlegs i el gran nombre de documents existents, o potser precisament per això el seu estudi no és fàcil.

El mètode d'excavació emprat, el de la quadrícula, no permet tampoc una visió general del jaciment, i manca unificar la nomenclatura, unificar el número d'identificació dels diferents estrats, ja que estrats òbviament contemporanis no tenen el mateix en un sector o en un altre, la qual cosa no contradiu la cura amb què s'han excavat i documentat, així com el correcte emmagatzematge i classificació de tots els materials exhumats.

Els sectors en que fou dividida l'excavació per fer més operatiu l'estudi, són els següents:

- a) Sector est, o de les fosses.
- b) Sector sud, o del "criptopòrtic".
- c) Sector oest, o de la torre semi-circular.
- d) Sector central.
- e) Fosses medievals.
- f) Sector nord (excavat parcialment).

### **El santuari mitraic.**

Si alguna cosa té com a marcadament excepcional el jaciment de can Modolell ha estat la presència d'uns clars indicis de culte mitraic. Aquest es manifestà ja d'entrada gràcies a l'àrula votiva exhumada per un furtiu i que ostentava la següents inscripció:

K.D./L.PETRE/IVS.VIC/TOR.ALI/ARIVS/D.K.M./V.S.L.M./

On aquesta "K" fou identificada inicialment pel professor Mariner Bigorra com a indicatiu del déu Kautopates, mentre que, més tard, els professors M.Mayer, I.Rodà i G.Fabre l'identificaren amb Kautes, ambdós són dendròfors de Mitra.

De bon començament, la gran quantitat de materials romans exhumats, féu pensar que es tractava d'una de les tantes vil·les rurals romanes que es troben al voltant d'Iluro, però a mesura que anava avançant l'excavació es veié com les estructures no corresponien a les clàssiques d'una vil·la, i a més, aparegueren gran nombre de materials de culte. Cridà també l'atenció la riquesa de molts materials (s'exhumà, per exemple, gran quantitat de marbre emprat per a revestiments) i la seva abundància.

Pel que fa als materials de culte, que són els que aquí ens interessen, els podem dividir en dos grans grups:

a) Una sèrie d'elements de cronologia diversa, anteriors i/o simultanis a la datació del culte mitraic, i que fan pensar en un altre de previ. M. Prevosti ha considerat la possibilitat que la introducció de les religions paganes romanes en aquest indret vindrien a substituir un antic culte d'arrel ibèrica.

b) Elements d'indubtable filiació mitraica, datats en els segles I i II. El santuari mitraic acabà possiblement predominant sobre qualsevol funció anterior de l'edifici i, així, la seva importància explicaria la sumptuositat dels materials exhumats. Aquesta etapa finalitzaria probablement a mitjans del segle III amb l'abandó de l'edifici.

Dins el primer grup trobem els següents elements:

-Una ara, en pedra de marès o de Montjuic, amb restes d'inscripció: (---) IA(E) / (---) VS / LICIN(I)VS o L LICIN(I)VS. Peça de molt difícil interpretació. Fabre, Myer i Rodà consideraren la possibilitat que tractés d'una divinitat femenina acabada en NA

(Diana, Proserpina, Luna, Fortuna...) o en IA (Victoria...). Es podria datar dins la primera meitat del segle II. Estava amagada dins l'aparell de la paret de llevant del criptopòrtic.

-Un fragment d'orella de sòcol d'altar, de marbre.

-Una petita àrula anepígrafa.

-Un fragment de làpida votiva, de pedra calcària, on s'hi pot llegir: -----/(VS) (·)  
M(---)/(---S)VO . P(osuit).

-Una petita cama votiva de bronze.

-Dos fragments plans pertanyents a una taula de marbre de la varietat *giallo antico*, originari del nord d'Àfrica, molt difícil de trobar en aquesta zona. Un tercer fragment de la mateixa taula hauria estat trobat en la vil·la romana del veïnat del Sant Crist de Cabriels. En el cantell dels fragments trobats, consta la inscripció en la qual s'hi llegeix:

M. M... (---) . F(ilius) . CELER ·II · VIR · I (---) ... STIPE.

La interpretació que proposen Fabre, Mayer i Rodà és que es tractaria d'una donació votiva al temple i que, la mateixa, deixa constància que els diners lliurats al temple a títol d'stipe no siguin esmerçats en altres coses. En principi varen situar la cronologia de la inscripció de la taula en els últims decennis del segle I d. C., però més tard, seguint la opinió de Coarelli i d'Alföldy, M. Mayer va admetre la possibilitat que fos datable vers el canvi d'era, a l'època d'August (1).

-Una pàtera d'ofrena de terra sigil·lata aretina, fabricada pel terrisser Rasinius, d'Arezzo, amb la intervenció dels esclaus o lliberts Memmius i Hiera. Diàmetre 66 cm. Datable entre els anys 25-15 a.C.

-Una *tabula ansata* de bronze, dedicada per un tal Aphnus, llibert d'un procurador de l'emperador Vespasià. Fabre, Mayer i Rodà llegeixen: APHNI · PACCI o P · ACCI/  
SATURNINI/ PROC(uratoris) VESPASI / SIANI AUG(usti) · L(iberti) (2).

-Una altra *tabula ansata* de bronze, en la qual Mayer hi llegeix: M(arcus). FLAVIVS.  
MOSCHVS / NEP(T)VNO. V(otum). S(olvit)./... / L(ibens) M(erito). Apareix aquí el primer element conegut a Can Modolell identificat amb el déu Neptú (3).

Al segon grup corresponen els materials totalment relacionats amb el déu Mitra:

-Una mesa d'ara amb un relleu d'iconografia mitraica. Dels diferents components cal remarcar: dos bustos, possiblement Kautes i Kautopates, un brau, un lleó, un pa, una gerra de vi (*oinokoe*) i una àmfora d'aigua (segons Pascual 1994, pp. 10 i 11), elements tots ells propis del ritual d'un sacrifici o libació.

-L'àrula o ex-vot abans esmentat, amb inscripció mitraica. Transcrita per Mariner Bigorra com a K(autopati). D(eo). / L(ucius) PETRE / IVS VIC / TOR ALI / ARIUS / D(eo). K(autopati). M(ithrae). / V(otum). S(olvit). L(ibens). M(erito). La transcripció de

Fabre, Mayer i Rodà, difereix quelcom: K(auti). D(eo). enloc de K(autopati), per tant Kautes enloc de Kautopates, i pel terme "VICTOR ALIARIUS", Mariner tradueix com "guanyador als daus", mentre que Fabre, Mayer i Rodà, ho interpreten "VICTOR" com a llinatge i "ALIARIUS" com aller (activitat comercial referida als alls). La peça està datada dins la segona meitat del segle II.

-Una coronació de pedestal, fet amb marbre de Santa Tecla de Tarragona, amb part de la inscripció que diu: K(auti). V(otum). S(olvit). L(ibens). M(erito). Sembla correspondre a la segona meitat del segle II.

-Diversos fragments d'una pàtera cultual d'ònix, decorada amb una serp en alt relleu, obeint a una iconografia tradicionalment relacionada amb el culte mitraic.

-Un altaret de marbre gris blanc en forma de columna, amb una inscripció que diu: K(auti) · V(otum) · S(olverunt) / SVCESSVS / ELAINE / CAESARIS. On Successus i Elaine han estat identificats per Mayer i Rodà com un esclau i una esclava imperials, possiblement no de l'emperador mateix, sino d'un príncep de la casa imperial. Els mateixos autors, situen aquesta peça en el segle I d.C., decantant-se per la segona meitat (4).

Marc Mayer en el pròleg introductori de l'obra de Jordi Pons (1994, p. 15), ens indica com: *una anàlisi més detallada de les troballes, sobretot epigràfiques, del jaciment de can Modolell, ens podria fer pensar en la presència d'algun tipus de propietat imperial a la zona, almenys a l'època flàvia*, per tant podem suposar que el culte a Mitra o a Kautes, a can Modolell, s'introduiria, com en altres indrets de l'Imperi per la presència de funcionaris imperials i militars, tal com ens ho descriu l'historiador francès Duval:

*"C'est plutôt chez les militaires qu'un autre grand dieu oriental, l'Iranien Mithra, recrute ses adeptes. Il avait aussi sa mythologie, ses mystères et ses rites d'initiation (comprenant sept épreuves), sa doctrine de purification, ses consolantes promesses d'une vie future vécue dans le royaume des astres. Le taurobole, à l'origine, lui appartenait en propre. Ses fidèles sont des fonctionnaires, des soldats, de particuliers aussi.*

*Une riche iconographie, morceau de bravoure des sculpteurs, où entrent les sept planètes et les deus porteurs de torches Cautes et Cautopates, représentait les épisodes successifs de la vie du dieu et popularisait sa légende. Mithra naît d'un rocher de 25 décembre et des pasteurs lui apportent les prémices de leurs troupeaux; il se rend maître du Soleil, égourge le taureau, symbole de la nature indomptable; de la bête abattue sortent les plantes, le blé, les animaux, la Vie menacée par le scorpion ou la serpent écarté par le chien, tandis que son âme gagne les astres d'où elle règnera sur les productions de la terre. Lutte du Bien contre le Mal, milice sacrée des fidèles protégeant la pureté des mœurs contre les démons, immortalité de l'âme et résurrection des corps après le jugement (joies du septième ciel ou supplices infernaux), caractérisent cette religion. De plus en plus, on retrouve les traces du Soleil invincible au long des grandes voies de communication conduisant de la Méditerranée vers les armées du Rhin. Certains indices, enfin, suggèrent l'existence de rapports entre Mithra et Mercure" (Duval 1976,*



pp. 108-109).

Així doncs, s'ha pogut establir en principi, en aquest jaciment, dues seqüències de culte:

1) Una primera, dedicada a una divinitat o divinitats ara per ara poc documentades, la qual aniria des de finals del segle I a.C., data de la gran pàtera amb segell del terrisser Rasinius, fins a la segona meitat del segle II d.C., data de l'ara amb restes d'inscripció. És possible que aquest culte romà tractés de substituir-ne un altre d'ibèric, o almenys fos una forma de romanitzar l'indret, coincidint amb la decadència del poblat ibèric de Burriac, que es produeix cap el 50 a.C. No tenim elements per saber si l'edifici romà, datat com ja hem dit en època d'August, tenia com a finalitat primària la introducció del culte o bé fos una vil·la agrícola on aquesta funció va coincidir amb la religiosa. Ignorem també el significat i l'abast de la remodelació feta a l'època de l'emperador Clàudi.

2) Una segona etapa, la del culte mitraic, que, en part, estaria encavalcada amb l'anterior, ja que els indicis apunten que podria haver començat a partir de la segona meitat del segle I d.C., segons deduïm de la cronologia donada a les peces més significatives. Vindria a coincidir, en el segle II amb una gran remodelació de l'edifici i aquest assoliria el seu màxim esplendor, com testimonien la gran quantitat de marbres exhumats. La part més espectacular de les estructures avui conservades corresponen a aquest moment. La funció religiosa deuria absorbir a partir d'aleshores tota altra que pogués tenir l'indret, i perduraria fins a la crisi del segle III, generalitzada a *Iluro* i a tota la comarca, moment a partir del qual entraria en decadència. La possible introducció del culte cristià en el Baix Imperi no tindria altra funció que la que tingué el gentil: substituir una religió anterior, en aquest cas cristianitzar un lloc fortament paganitzat. Si tenim en compte que a l'edat Mitjana aquest culte estava dedicat a Sant Joan, veurem quan significativa és la comú simbologia solar.

No obstant remarquem que aquesta hipòtesi és, malgrat tot, apuntada de forma provisional, per tant, en principi, no podem descartar del tot la possible coexistència de diferents cultes en un mateix moment.

Les troballes de can Modolell han vingut a enriquir de forma notable les notícies que tenim sobre el mitraisme a la Península Ibèrica, avui encara força escases pel que fa a la costa mediterrània i que aquí ho trobem amb unes cronologies molt primerenques. Quan els anys 1896 - 1898 l'historiador belga Franz Cumont va donar a conèixer els seus estudis sobre la religió mitràica a la Tarraconense, li assignava un sol testimoni físic: una inscripció, avui perduda, exhumada a Tarragona cap el 1800 (Laborde 1974, p. 247 i lám. LXXXVIII). Des d'aquell moment han aparegut més vestigis: es va identificar com a mitràica la inscripció de Montigalà a Badalona (5), i l'any 1962 es trobà un pedestal formant part de l'aparell d'una torre de la muralla romana de Barcelona (Vives 1971, p. 569, núm. 5.996). Com ja hem dit, can Modolell és avui una fita molt important encara poc coneguda.

Només per il·lustrar-nos podem veure la menció específica que ens fa Antonia de Francisco en el seu estudi sobre el culte de Mitra a Hispania i com, can Modolell, és

un dels pocs llocs que apareix documentada clarament la relació directa dels dendròfors (Kautes o Kautopates) amb el déu Mitra:

*"Advocaciones que reflejan viejas fórmulas usadas en Asia Menor, deus invictus, Mithra invictus, o viceversa invictus Mithra y, que se corresponden con las dedicatorias que por estas fechas, mediados del siglo II para el formulario emeritense, año 155 fecha de las consagraciones de la escultura Mercurio-Hermes y ara genesis, anno coloniae CLXXX, dedican los cultores Mithrae en provincias del norte del Imperio, en especial Panonia y Dacia cuyos mithreos debieron funcionar un poco antes que el emeritense. Santuarios que junto con las menciones específicas al dios Invencible recogen fórmulas de consagración a otros dioses del ciclo. Las que nos interesan son aquéllas que aluden a los dadóforos Cautes y Cautopates. Si el mithreo de Mérida constató la devoción a estos genios de la luz con la imagen plástica, el resto de la Península rindió adoración a Cautes y Cautopates indistintamente. Avalos, localidad comprendida en las tierras emeritenses, adoraba a Cautes al igual que Caldas de Reyes (Aquae Calidae), en el remoto noroeste de la Tarraconense; ambos epígrafes no se acompañan por deus ni expresan identificación alguna con Mithra. Al contrario ocurre en el litoral catalán, Barcino honra a uno de los dendróforos Kautes Deus, o Kautopates Deus, tampoco identificado con Mithra. Sin embargo, en la localidad de Cabrera de Mar (próxima a Iluro) Kautes Deus se identifica expresamente con Mithra en la advocación Deus Kautes Mithra. El Corpus de Vermaseren se hace eco de otro epígrafe procedente de Carnuntum donde el dadóforo Cautes se asocia a Mithra según la reconstrucción aceptada: D(eo) I(nvicto) M(ithrae). La precisión deus cabecera de la inicial K (en ambas localidades), constituye un elemento cronológico en lo concerniente a la trinidad mithraica, las menciones aparecen desde mediados del siglo II, alrededor de la década de los cuarenta e inicio de los años sesenta, en Poetovio, Britania y la Cisalpina cuando en Mérida ya se ha organizado el culto y se hace la primera mención epigráfica de él. Prevalece con ventaja, según lo recopilado en el Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae, Cautes sobre Cautopates aunque éste último está frecuentemente más identificado con Mithra. También en el caso hispano se constata que aquél predomina sobre Cautopates en tres de los cuatro exvotos conocidos. La proporción decrece en aquéllos dedicados a los dendróforos conjuntamente y en Hispania no hay hasta el momento mención alguna" (de Francisco 1989, pp. 73 a 75).*

### **Temple de Sant Joan. Documentació.**

La tradició oral i algunes proves documentals han situat des de sempre el temple de Sant Joan en el indret conegut avui com a can Modolell, de tal manera que fins avui s'ha arribat a confondre les restes romanes amb el temple medieval. No està clar, però, que aquest estigüés ubicat exactament damunt aquelles, encara que si almenys molt a prop. El iniciar-se l'excavació es desmuntaren, en la cota superior, les restes d'una estructura que en aquell moment es va pensar podrien correspondre al temple de Sant Joan. Actualment, aquesta hipòtesi presenta molts de dubtes. J.F. Clariana creu que una paret avui situada dins la mateixa casa Modolell, podria haver

format part de la capella medieval que cita Carreras Candi a finals del segle passat i que en aquells moment es trobava en enrunat. El està provat arqueològicament és el fet que damunt les restes romanes del jaciment, hi trobem estrats medievals i altres elements com sepulcres i fosses d'aquesta etapa, i de les que parlarem més endavant. Aquests estrats presenten també una important incògnita la datem a través d'una ceràmica de cuina, l'anomenada gris medieval, els inicis i la cronologia de la qual és força imprecisa. Alguns fragments designats com a ceràmica gris medieval podrien pertànyer fins i tot a etapes anteriors. Si que està clar que no hi ha ceràmica vidriada, si exceptuem alguns escasos fragments situats a la cota superior. Això coincidiria amb els testimonis escrits, que situen la runa de Sant Joan a les darreries del segle XIV, per bé que després tindria una revifalla.

Dues són, doncs, i resumint, les principals incògnites que presenta aquest temple:

- a) La seva situació exacta.
- b) El seu moment inicial.

Deixant de banda l'arqueologia, passem a veure quins són els testimonis documentals, tant orals com escrits, que ens donem alguna referència sobre de l'existència i ubicació del temple de Sant Joan de can Modolell:

1) La tradició oral al poble de Cabrera, sempre ha situat en aquest lloc -la finca i els voltants de can Modolell- el temple de Sant Joan, i fins i tot el carrer que hi porta es diu així, Sant Joan.

2) Es coneixia des de fa temps l'exhumació de restes humanes a l'anomenat "hort de can Modolell", en remoures les terres per al conreu. La notícia ens la dona l'historiador i propietari de la masia, Sr. Josep Miquel Modolell, en el seu llibre sobre Cabrera de Mar.

3) La *Geografia General de Catalunya*, dirigida per Carreras i Candi, en el volum dedicat a la Província de Barcelona, redactat per Cels Gomis, s'hi publica un plànol realitzat per l'arquitecte Joan de Cabanyes on situa per aquests verals les "*runes de la capella de Sant Joan*".

4) Tenim notícies que ens parlen de l'existència del temple en el segle XI. Un document datat a l'any 1025, pel qual el comte de Barcelona Berenguer Ramon I ven a Guadall les franqueses de Sant Vicenç, parla, entre altres possessions, de la parròquia de Sant Feliu i les sufragànies de Sant Cebrià i Sant Joan (...*et sancti felici, simul cum subiectis suis ecclesiis idem sancti Cipriani sanctique Johannis...*)

5) A l'any 1197 consta, documentalment, l'existència del mas de Sant Joan (possiblement el que més tard fou el mas Lladó o Modolell), segons recull mossèn J. Mas, així els esposos Guillem de Sant Vicenç i Guilleuma, rebien cada any un sexter d'ordi dins el mas de Sant Joan, i que Guillem el va empenyorar en el 1197.

6) En el 1304 el bisbe Pons de Gualba, en efectuar la visita pastoral a la parròquia de Cabrera de Mar, rep queixa que el rector, Jaume Ferrer, no celebra missa dues vegades a la setmana a Sant Joan, tal com era la seva obligació.

7) En una altra visita pastoral efectuada a Cabrera de Mar el 1393, consten les queixes sobre l'estat d'abandonament en que es troba la capella de Sant Joan Baptista i Evangelista.

8) Un carreu de granit que avui forma part de la porta d'entrada del pati de la rectoria de Sant Feliu de Cabrera de Mar, porta la inscripció relativa a la parròquia de Sant Joan i la indicació de l'any 1557, la qual cosa ens recorda que aquesta església exercí les funcions de temple parroquial, en el període que va durar la construcció de l'actual temple de Sant Feliu.

9) L'any 1662 trobem documentat un benefici de la capella de Sant Joan, construïda a prop de la casa i en l'heretat de Bartomeu (avui encara existeix la masia que porta aquest mateix nom). Aquest benefici havia estat fundat pels marmessors d'Esteve Sala, pagès de Cabrera de Mar, i aquell any l'ostentava Joan Bartomeu, també pagès de la mateixa parròquia. L'obligació de qui tenia el benefici era celebrar trenta-cinc misses a l'any. Havia de presentar-se al clergue o prevere de la descendència Bartomeu, o en el seu defecte, de la família Sala d'Agell.

10) En el segle XVIII, fa constar mossen J. Mas, que la capella era desfeta (en ruïnes), i per això el benefici fou traslladat a l'altar de Sant Joan dins l'església de Sant Feliu. Aquest altar, actualment ja no existeix.

11) El que sí ha arribat fins els nostres dies és un interessant retaule d'estil gòtic internacional dedicat a Sant Joan Baptista, conservat al Museu Diocesà de Barcelona, i obra de Bernat Martorell. Molt possiblement fou sufragat pels habitants de Cabrera de Mar, i és segur va pertànyer a la capella de Sant Joan. L'any 1993, amb motiu de la festa major d'hivern, fou novament exposat a l'Església de Sant Feliu de Cabrera de Mar.

Així, doncs, veiem que les proves documentals coincideixen amb les arqueològiques, ja que no trobem ceràmica del segle XIV, a no ser en un nivell pràcticament superficial. Sant Joan de can Modolell hauria entrat en una crisi que és general en la baixa edat mitjana, de mal moment econòmic i demogràfic, amb els anys de fam i posteriorment, les successives epidèmies de pesta. Es quan constatem l'abandonament d'altres capelles.

## **L'ESTRATIGRAFIA DEL SECTOR DE LA TORRE SEMICIRCULAR.**

Les moltes vicissituds que ha sofert el jaciment de Can Modolell, i els successius remenaments de terres, fa que la seva estratigrafia no presenti la uniformitat que seria desitjable. Així, doncs, segons el sector, podem trobar una seqüència estatigràfica o un altre, si bé hi ha nivells que són comuns en tota l'extensió excavada.

Per tractar-se d'una comunicació relativa al sector de la Torre semicircular, aquí comentarem, específicament, els seus estrats o nivells relacionats amb la dilatada història que ha tingut el jaciment.

El sector de la Torre semicircular excavat en els primers anys de la dècada dels

vuitanta, podem dividir-la en dues parts: La sala propiament dita de la Torre semicircular, que varem donar-li aquest nom per la presència d'aquesta construcció de planta semicircular, adosada a la seva paret est. Les dimensions de l'habitació són de 4 x 1,9 m, mentre que el radi de la torre, és de poc menys d'un metre. Dues parets separen aquesta sala dels quadres 50 i 65, excavats a continuació, una de factura medieval i l'altre romana, la primera bastida en sec i avui, desafortunadament, desapareguda a causa d'una acció furtiva al seu dessota. Els quadres 50 i 65 són divisions purament artificials, fetes per a la bona delimitació de l'excavació, i que comparteixen amb la sala la paret oest. A la banda nord en sobresortir uns ossos, quedà al descobert un enterrament de lloses situat en el nivell I, clarament medieval, i que per raons de seguretat varem procedir a la seva excavació.

Tant la Sala com els dos quadres adjacents, presenten una estratigrafia molt similar, però amb algunes diferències, com es pot observar en els tallers. La descripció dels estrats és com segueix:

Nivell I: Es tracta d'un gran terraplenat d'argiles i sorres, amb materials molt barrejats d'èpoques anteriors, que amortitza les restes d'estructures tardo-romanes i altomedievales. Com a fòsil director hi trobem la ceràmica grisa medieval, sense elements vidriats, pel que situem el seu final cap el segle XIV, concordant així amb la documentació escrita, que cita les ruïnes del temple romànic cap aquest moment. L'enterrament abans esmentat, datat en el segle XII i les fosses o sitges, que s'han anat trobant de forma reiterada en tot el jaciment (menys en l'àrea de la Torre semicircular), possiblement servien per emmagatzemar-hi el gra i que perforen el jaciment com un veritable "gruyere", segurament estarien relacionades amb la capella de Sant Joan. En aquest mateix nivell, també, s'hi detecten clapes de cendres.

La part inferior del nivell té gran quantitat de pedres. En portar-se a terme l'excavació de la sala es considerarà com a part del nivell 1, no obstant, en els quadres 50 i 65, en tenir aquest una textura de terres diferent, es va poder diferenciar.

Nivell II: Es també d'època medieval, presenta una gran barreja de terres i pedres, en realitat, el considerem com un substrat del nivell 1, només que amb més quantitat de gran pedres. En la zona del jaciment que toca amb l'antic camí de can Segarra, en aquest mateix nivell, durant l'excavació arqueològica, s'hi va exhumar gran quantitat de tègula aràbiga, pedres i runa, la qual cosa no feu més que reafirmar el seu origen medieval. El fòsil director d'aquest nivell i de les fosses medievals és la, prou coneguda, ceràmica grisa feta a torn lent, que en aquest jaciment ha lliurat una gamma força completa de formes.

Nivell III: En el sector estudiat correspon a un estrat de cendres d'origen desconegut en el moment en que es portà a terme l'excavació. No obstant, anys més tard, es realitzà l'excavació de salvament d'un petit forn domèstic que està recolzat a la paret P-15. No es present en la sala de la torre semi-circular. Creiem que es un estrat medieval, per la presència de ceràmica grisa.

Nivell IV: Correspon al mateix nivell que el gran terraplenat, present en tot el jaciment, format per argiles, runes i gran varietat de materials anteriors, que

amortitza les estructures arquitectòniques de l'alt Imperi romà, per bastir-hi una nova construcció d'utilitat poc coneguda de cronologia baix-imperial. Jàrrega i Clariana daten aquest estrat en la segona meitat avançada del segle V (460-470/520) o en els inicis del VI, per la presència de formes de ceràmica (en diversos sectors) que es daten en aquest moment, són les formes: Hayes 76, 87A, 99 i, sobretot, les Hayes 93B i 12 de la T.S. Africana "A", també hi han les formes Fulford 27, i Hayes 91 de la T.S. Africana "C", així com la Hayes 2 de la sigil.lata xipriota. També s'ha exhumat ceràmica grisa Paleocristiana, i ceràmica grisa de cuina que podem datar en el baix-imperi. Així mateix, aquest és l'estrat on més restes fragmentats de culte romà s'hi han trobat, així com molta runa de l'edifici anterior, apareixen barrejats amb grans fragments de paviment d'*opus signinum*. Tot això ens indicaria una destrucció anterior o contemporània, i premeditada, de l'edificació alt-imperial. Pel que fa a la Sala de la Torre semicircular, veiem com el mur P-E s'assenta damunt d'aquest terraplenat, mentre que a l'altra banda de la paret sembla haver-se produït una remoció de terres.

Considerem doncs, aquest terraplenat com el gran reompliment del Baix imperi, que va soterrar les restes d'estructures anteriors. Una altra cosa és saber que són les parets aixecades damunt d'aquest terraplenat (un temple paleocristià relacionat amb els enterraments d'inhumació més antics?, un edifici rural?). Ara per ara, no s'han trobat suficients elements de culte cristià com per poguer assegurar totalment l'existència d'un temple en aquest mateix indret. No obstant, a favor d'això, podem esmentar la troballa d'un fragment d'angle de motllura pedra calcària, exempta de decoració, que ha estat identificada com un possible fragment de *mensa* d'altar paleocristià (Jàrrega-Clariana 1996).

Nivell V: Es el nivell d'abandonament del santuari romà, està format per una capa de terres amb fragments de la teulada caiguda i cendres, la presència de ceràmica és força escassa per la qual cosa no gosem atribuir-li una cronologia. Per analogia amb el seu context el podem relacionar i situar aproximadament a l'entorn de la crisi del segle III.

Nivell VI: Aquest estrat té un gran interès per trobar-se, en la sala de la Torre semicircular, format per les restes d'un paviment de calç, molt desfet i el reomplert sobre el que s'asentava, de sorres i terres fines. Continua l'estrat a l'altra banda del mur P-17 en forma de sorres, calç i cendres. Correspon al nivell de las parets romanes existents. En la sala de la torre, una fragment d'estuc l'unia encara a la P-17. Les parets, són, per tant, contemporànies o si més no anteriors al paviment. Aquest el podem datar, per les seves formes de sigil.lata Africana "A": Lamb. 9 (=Hayes 27) i Lamb. 10 (=Hayes 23), cap a mitjans del segle II. El mateix nivell el tenim també detectat sota el paviment del "criptopòrtic", en una cata que es va efectuar per establir els seus orígens. Considerem, doncs, que correspon a l'època de gran remodelació de l'edifici imperial.

Nivell VI-a: Es la trinxera de fonamentació d'una antiga paret, desmuntada, que seria contemporània del Paviment 2. No s'hi ha trobat el suficient material per donar la cronologia precisa de l'expoli de la mateixa, però és gairebé segur que és contemporània del paviment 2, i per tant, de l'estrat 7. Restes d'aquesta antiga paret es varen detectar sota el paviment *summa crustae* del "criptopòrtic", en nivells parcialment excavats, així com en l'annex trapezoïdal.

Nivell VII: Es el més antic d'aquesta zona, el trobem a banda i banda de la paret P-17, i en la sala el formava un un paviment de terra batuda damunt un reomplert d'argiles premsades, molt compactes, continuant a l'altra banda en forma de terres i sorres. També continua en un dels nivells sota el "criptopòrtic". Aquest estrat s'assenta directament sobre el sauló. Com a materials més moderns, s'han exhumat les formes Drag. 18, Drag. 24/25 i Drag. 33 de la sigil.lata sud-gàl.lica, peces totes elles característiques de la segona meitat del segle I d.C. Correspondria a una reestructuració de l'edifici en època de Claudi o poc més tard, la primera coneguda després de l'època fundacional, atribuïda als temps de l'emperador August.

En el quadre 50 aparegué una boca de possible sitja ibèrica que continuava per sota la torre semi-circular, amb un tipus de material semblant al del nivell VII: sigil.lata sud-gàl.lica, ceràmica de parets fines, etc., per tant amb un reomplert de la mateixa època que aqueix nivell.

Un apartat especialment interessant en aquest estudi és el de la funció i orígens de la torre semi-circular. Aparentment es tracta d'una construcció adosada a la paret del Criptopòrtic, sense que, en principi, se li pugui atribuir cap utilitat concreta. Ens recorda a les torres arquitectònic-ornamentals que apareixen formant part de conjunts constructius tipus *villae* representats en alguns mosaics africans trobats a Cartago (Ennaïffer 1978, p. 85) i a Tabarca (6). El seu interior, malgrat no es pogué excavar completament aparegué una àmfora forma Dressel 20, de fabricació Bètica i datada entre els anys 30 i 50 d.C. (Berni 1998, pp. 132, 171, fig. 20, n: 32.2, que la classifica com la varietat M-K), que ens dona una dada molt valuosa per tal de datar *post quem* aquesta construcció. L'ús d'atuals ceràmics en l'arquitectura per tal d'alleugerir les voltes és quelcom que ja es coneixia sobradament a l'època romana.

Especial atenció mereix la troballa d'un enterrament medieval, de caixa de lloses, que contenia l'esquelet d'una dona de certa edat, situat en el quadre 64 perforant el nivell I, els ossos del qual quedaren al descobert en efectuar-se l'excavació del quadre 65. Datat cap el segle XII, sembla que tindria relació amb el temple medieval, i per tant estaria desvinculat, cronològicament, amb els enterraments trobats al marge del camí a l'any 1975.

## CONCLUSIONS.

Tal i com ja hem fet esment abans, un dels problemes que hem tingut al llarg de les excavacions de can Modolell, especialment en les campanyes del Sector Central, ha estat el poguer-hi copsar estratigrafies no alterades pel "gruyere" que rep`resentaven les fosses medievals. En canvi en el sector de la Torre semicircular varem tenir la sort, a l'igual que en el criptopòrtic, de no trobar-hi cap d'aquestes intrusions, amb la qual cosa la seqüència estratigràfica es conservà força completa.

En l'espai de referència, tot i tractar-se d'un àmbit força reduït, es pogué veure com, inicialment, el primitiu edifici seguia una aliniació de murs força diferents als de la planta conservada. Així, en l'estrat VI-a, tocant al sauló, observarem el farciment que omplia l'espai de l'antiga trinxera de fonamentació que no era altre que la continuació del mur P-14 que trobarem en l'annexe trapezoïdal just al costat mateix.

L'ús d'aquest espai, a jutjat per les seves reduïdes dimensions, seria considerat com una estança secundària dins el conjunt del complex de can Modolell.

Em pogut constatar que, en època imperial, tindria un portal de bona factura (P-17), perpendicular amb el gran mur de contenció (i potser de façana del complex) P-16, encaixat entre aquest i la torre semi-circular.

Més tard, a l'època paleocristiana, un cop rehabilitat l'indret, aquell primer portal hauria restat en l'oblit i per tant amortitzat, i al seu damunt s'hi aixecaria un mur (P-E) amb un aparell de pedra molt més rudimentari, de més baixa factura i pràcticament sense morter de calç.

En els últims temps del Baix Imperi, adossat a la paret P-16 s'hi construiria un petit forn domèstic (Vila 1994), les cendres del qual hem trobat com a testimoni en l'espai excavat.

En els primers temps de l'edat mitjana, hi té lloc l'enterrament que hem descrit abans, el qual hem de relacionar més pròpiament amb els entorns del temple de Sant Joan.

L'última fase de l'excavació de can Modolell, correspondria a les fosses altomedievales i a uns pocs murs, de factura molt precària, que s'han trobat en altres indrets fora de l'espai del sector de la torre semi-circular i que en aquesta comunicació citem de passada per tal de completar les conclusions.

L'interès del jaciment de can Modolell es gran, sobretot per les incògnites que encara guarda. Pels materials trobats veiem que possiblement fou un dels llocs de penetració del culte mitraic més antics coneguts a la Península, però a més, durant l'Alt Imperi, a jutjar per la categoria dels seus marbres, a les proximitats d'aquest indret hi hauria una construcció molt luxosa que, pels personatges esmentats a l'epigrafia trobada, podem relacionar amb un alt grau de certesa amb una de les moltes propietats de la casa imperial romana. El perquè de tot això encara ens és desconegut, esperem però que propers estudis i noves excavacions puguin donar nova llum als interrogants que aquest jaciment arqueològic planteja.

## NOTES.

1) Vegeu "Actes del I Col.loqui d'Arqueologia Romana": *El Vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani*. Badalona 1987. Debat p. 180.

2) L'exvot d'*Aphnus*, llibert de *P. Accius* o *Paccius*, ens dona una cronologia molt fiable per l'esment que s'hi de l'emperador Vespasià. Si bé els autors del Corpus d'inscripcions romanes del Maresme esmenten que, els Accius, es troben documentats a l'oest de la Península, omiteixen dir que al mitreu de Mérida hi ha documentat, com a ofrenant de diverses estàtues, un tal *Gaius Accius Hedychrus*, llibert d'origen oriental, el qual va assolir el rang místic de *pater patrum* (=patrum) (ILER 277, 288 i 289). Per tant veiem un seguit de coincidències entre aquest personatge i el de Can Modolell i, fent una interpretació agosserada, qui sap si la "P" davant *Accius*, enlloc de *Publii*, vulgui fer esment a la jerarquia mitraica *pater* o



*patratum*.

Altres inscripcions dels *Accius* a la Península les trobem a ILER: 2.854, 2.916, 3.351, 3.630, 4.773 i 5.130

3) En altres mitreus hi trobem representacions de divinitats aquàtiques, com el déu fluvial del mitreu de Londres (conservat al *Museum of London*) o la representació d'*Oceanus* del mitreu de Mèrida, per tant no es estranya la dedicatòria de l'exvot al déu Neptú. El motiu rau que els santuaris de Mitra solien trobar-se ubicats dins coves, hipogeus o criptopòrtics soterranis, amb proximitat a una font d'aigua, brollador o aqüeducte, ja que la llegenda explica com el déu, llençà una sageta contra una roca i feu brotar aigua. A més, l'aigua, dins la litúrgia mitraica tenia un especial valor per les qualitats de purificació en la cerimònia del baptisme i en el banquet ritual (de Francisco 1989, p. 37), d'aquí les similituds per les quals, en el Baix Imperi, el culte fou substituït per l'advocació a Sant Joan.

4) En la revista *Fonaments* núm. 8 (pags. 201-202), Fabre, Mayer i Rodà, situen aquesta peça en la segona meitat del segle I, la qual cosa, fa variar considerablement la cronologia d'introducció del culte a Mitra a la Península. En aquest cas, la remodelació de les estructures pels voltants de l'època Flàvia podria tenir relació perfectament amb la introducció del mitraïsme en el jaciment. Per altra banda, aquest culte pot coincidir, en el mateix moment i lloc, amb el d'altres déus.

Aprofitem aquí per fer menció a un altre document, trobat en aquesta excavació i possiblement també de caràcter votiu, que en aquest moment es troba en curs d'estudi per part de l'epigrafista Marc Mayer. Es tracta de dos fragments d'una placa de plom escrita en cursiva llatina i que fou exhumat en el farciment de terres de l'annex trapezoïdal al costat del Criptopòrtic.

5) No obstant Prevosti, coincidint amb altres autors planteja la possibilitat que la inscripció de Montigalà fes més aviat referència a una divinitat solar indígena (Prevosti 1996, p. 91).

6) Segons comunicació personal d'Enric Juhé, l'aparent torre podria tractar-se del fonament d'una *exedra* que es trobaria al pis superior, per damunt del criptopòrtic, i que faria joc amb una hipotètica porxada, la qual podem deduir mitjançant els exemples que es coneixen en el món romà del nord d'Àfrica, com són els casos documentats a Bulla Règia (segons dades provinents de l'estudi inèdit sobre l'arquitectura de can Modolell que està preparant Enric Juhé).

## **BIBLIOGRAFIA.**

ADELL, J.A.: *Pla especial de protecció i desenvolupament del conjunt monumental de Can Modolell*. Cabrera de Mar 1997.

ÀLVAREZ, A.; MAYER, M.: "Aproximació als materials lapidis decoratius presents al jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme). Estudi volumètric i comparatiu", *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior, Homenatge a Josep Estrada i Garriga*. Barcelona 1998.

ARAGAY, I.: "La colorista Roma del marbre", diari *Avui*, 30-4-1995, p. B-4.

BERNI, P.: *Las ánforas de aceite de la Bética y su presencia en la Cataluña Romana*. Col. Instrumenta 4. Publicacions Universitat de Barcelona. Barcelona 1998.

BONAMUSA, J.: "Els mòduls epigrafiats en cursiva de Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme)". *Empúries* núm. 48-50, volum I, pp. 136 - 141. Barcelona, 1986 - 1989.

BONAMUSA, J.: "El jaciment romano-medieval de Can Modolell", *L'arqueologia a Cabrera de Mar. II - Can Modolell*. Col.leccionable núm. 5 de la Fundació Burriac. Cabrera de Mar 1994.

BONAMUSA, J.: "El criptopòrtic de Can Modolell. Cabrera de Mar", *Ilturo, 1. Primeres Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme. Homenatge a Rafael Esteban*. Cabrera de Mar 1998.

BONAMUSA J.; GARÍ R.I. *et alii*: *Memòria del jaciment romano-medieval de Can Modolell (Cabrera de Mar, el Maresme). Campanyes d'excavació 1977/78*. Inèdita.

BONAMUSA, J.; CERDÀ, J.A.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; MARTÍ, C.; PERA, J.; SOLER, A.: *El jaciment romano-medieval de Can Modolell. Deu anys d'excavacions. Cabrera de Mar - El Maresme*. Secció Arqueològica del Museu de Mataró, opuscle núm. 4. Mataró 1985.

BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; PERA, J.; SOLER, A.: "El jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar - El Maresme) com a nucli de romanització". Pre-actes de les *Jornades Internacionals d'arqueologia romana, Homenatge a Josep Estrada i Garriga*. Granollers, 1987.

BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; PERA, J.; SOLER, A.: "El jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar - el Maresme) com a nucli de romanització", *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior, Homenatge a Josep Estrada i Garriga*. Barcelona 1998.

BURJACHS, F.: *Informe de les prospeccions arqueològiques de l'Hort de Can Modolell (Cabrera de Mar. El Maresme)*. 1985. Inèdit.

CLARIANA, J.F.; JÁRREGA, R.: "Notícia d'unes curioses ceràmiques de procedència xipriota i egípcia, d'època tardo-romana, trobades en el Maresme", *XI Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró 1995.

CLARIANA, J.F.; JÁRREGA, R.: "La fase paleocristiana del jaciment de can Modolell de Cabrera de Mar", *XII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró 1996.

CUMONT, F.: *Textes et monuments relatifs aux Mystères de Mithra*. Brusel.les 1896 - 1898.

DUVAL, P.M.: *Les dieux de la Gaule*. Paris 1976

ENNAÏFER, M.: "La chasse africaine au III<sup>e</sup> s", *Les dossiers de l'archéologie*, 31. Dijon 1978.

GARÍ, R.I., "Sant Joan de Can Modolell", a *Catalunya Romànica*, volum XX, p. 451. Barcelona 1992.

GAYA A.M.; ROMERO, E: "El culto mitraico en Hispania", *Revista de Arqueología*, 13. Madrid 1981

GOMIS, C., *Geografia General de Catalunya*, volum província de Barcelona, pp. 305 - 306. Barcelona 1908-1918.

JÁRREGA, R.: *Poblamiento y economía en la costa Este de la Tarraconense en época tardorromana (siglos IV-VI)*. Tesi doctoral publicada en microfítxes. Barcelona (Universitat Autònoma) 1992.

JÁRREGA, R.: "L'Antiguitat Tardana al Maresme", *Roma al Maresme. Homenatge a Marià Ribas i Bertran*. Mataró (Grup d'Història del Casal) 1997.

JÁRREGA, R.; CLARIANA, J.F.: "Aportación al conocimiento de unas estructuras arquitectónicas tardorromanas del yacimiento arqueológico de Can Modolell (Cabrera de Mar, Barcelona)". *Archivo Español de Arqueología*, núm. 63. Madrid, 1990.

JÁRREGA, R.; CLARIANA, J.F.: "Ceràmica xipriota i egípcia-B tardo-romana a la comarca del Maresme", *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Barcelona 1994.

JÁRREGA, R.; CLARIANA, J.F.: "El jaciment arqueològic de Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme) durant l'Antiguitat tardana. Estudi de les ceràmiques d'importació", *Cypselà*, XI. Girona 1996.

KOPPEL, E.M.; RODÀ, I.: "Escultura decorativa de la zona nororiental del *conventus Tarraconensis*". *II reunió sobre escultura romana a Hispània*. Tarragona, 1996.

LABORDE, A. de: *Viatge pintoresc i històric. El Principat*. Barcelona (Publicacions de l'Abadia de Montserrat) 1974.

MARINER, S.: "Nuevos testimonios de culto mitraico en el litoral de la Tarraconense". *II Congreso Internacional de las Culturas del Mediterráneo Occidental (Barcelona, 1975)*. pp. 79-84. Barcelona, 1978.

MARINER, S.: "Nuevos testimonios de culto mitraico en el litoral de la Tarraconense". *Quaderns d'Arqueologia i Prehistòria del Maresme*, núm. 8-9, pp. 274 - 276. Mataró, 1979.

MARTÍ, C.; JUHÉ, E.: "Estudi i restauració d'unes pintures murals romanes del jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme)". *Laietània* núm. 6, pp. 119 - 126. Mataró 1991.

MAYER, M.: "Sobre tres inscripcions de l'àrea d'Iluro (Mataró)". *Empúries*, 48 - 50, vol. II, pp. 118 - 120. Barcelona 1986 - 1989.

MAYER, M., "Religió i culte. La religiositat romana". *Roma a Catalunya*, pp. 116 - 117. Institut d'Estudis Mediterranis. Barcelona 1992.

MAYER, M., "Pròleg" del llibre de J. PONS: *Territori i societat romana a Catalunya*. Ed. 62, Barcelona 1994

FABRÉ, G.; MAYER, M.; RODÀ, I.: *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea (Epigrafia romana del Maresme)*. Mataró, 1983.

MAYER, M.; RODÀ, I.: "Epigrafia" Cabrera de Mar. *Fonaments* núm. 7. Barcelona 1988.

MAYER, M.; RODÀ, I., "Epigrafia" Maresme. *Fonaments* núm. 8, pp. 201 - 202. Barcelona 1992.

OLESTI, O.: *El territori del Maresme en època republicana (s. III- I a.C.)*, pp. 436 - 437. Mataró 1994.

PASCUAL, R.: "La religió de Mitra". *L'arqueologia a Cabrera de Mar. II - Can Modolell*. Col.leccionable núm. 5 de la Fundació Burriac. Cabrera de Mar 1994.

PREVOSTI, M.: Can Modolell. *Cronologia i poblament de l' àrea rural d' Iluro*, vol. I. pp. 207 - 210. Mataró 1981.

PREVOSTI, M.: "El *mons Iovis* de Mela i el culte solar de Montigalà dins el panorama religiós de l'àrea iberoromana catalana", *Fonaments* núm. 9. Barcelona 1996.

S.A.M.M. (=Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró): "Cabrera de Mar i la seva albada històrica a la llum de les troballes arqueològiques de Can Modolell", *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia*, núm. 3, pp. 55 - 56. Mataró 1977.

S.A.M.M.: "El jaciment arqueològic, de Can Modolell (Cabrera de Mar)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Maresme*, núm. 4, pp. 93 - 98. Mataró 1978.

S.A.M.M.: "Can Modolell (Cabrera de Mar)". *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, pp. 301 - 304. Barcelona 1982.

SCHWARTZ, M: "Cautes and Cautopates, the Mithraic Torchbearers", *Mithraic Studies*. Manchester 1975.

TURCAN, R.A.: *Mithra et le mithriacisme*. Paris 1981.

VÁZQUEZ, A.M.; MUÑOZ GARCÍA-VASO, J.; POYATO, C.: "Serpientes y Attis en una lápida sepulcral extremeña", *Homenaje a Hermanfrid Schubart*, 1995.

VILA, G.: "Un forn d'època romana de Can Modolell. Intervenció arqueològica d'urgència". *L'arqueologia a Cabrera de Mar. II - Can Modolell*. Col.leccionable núm.

5 de la Fundació Burriac. Cabrera de Mar, 1994.

VIVES, J., *Inscripciones latinas de la España romana*, Barcelona 1971 (=ILER).